

POSTANOWIENIE

Dnia 25 lipca 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Agnieszka Piotrowska (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Katarzyna Tyczka-Rote

SSN Anna Owczarek

Protokolant Bożena Kowalska

w sprawie z urzędu
przy uczestnictwie J. R. i M. R.
o ustanowienie kuratora dla osoby niepełnosprawnej,
na posiedzeniu jawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 25 lipca 2019 r.,
na skutek zagadnienia prawnego
przedstawionego przez Sąd Okręgowy w S.
postanowieniem z dnia 25 stycznia 2019 r., sygn. akt X RCa (...),

"Czy w sprawie wszczętej z urzędu o ustanowienie kuratora dla osoby niepełnosprawnej do reprezentowania tej osoby w innej sprawie cywilnej, Sąd może bez wniosku ustanowić pełnomocnika z urzędu celem reprezentowania tej osoby?"

odmawia podjęcia uchwały.

UZASADNIENIE

Zarządzeniem z dnia 30 sierpnia 2017 r. Sąd Rejonowy wszczął z urzędu na podstawie art. 600 § 2 k.p.c., postępowanie o ustanowienie kuratora dla niepełnosprawnego J. R. (art. 183 § 1 k.r.o.) wskutek zawiadomienia sądu prowadzącego postępowanie z wniosku J. W. i A. W. przy uczestnictwie M. R. i J. R. o zniesienie współwłasności nieruchomości. Sąd opiekuńczy ustalił, że J. R. cierpi na zaawansowaną postać zaniku wieloukładowego (MSA) czyli choroby zwyrodnieniowej mózgu, powodującej, że jest on osobą całkowicie sparaliżowaną, leżącą, nie mogącą samodzielnie oddychać, mówić, z którą nie można nawiązać

logicznego kontaktu, w wyniku czego nie może on podejmować ani wyrażać jakichkolwiek decyzji.

Postanowieniem z dnia 14 grudnia 2017 r. wydanym na posiedzeniu niejawnym, Sąd Rejonowy, po uprzednim przeprowadzeniu dowodu z wywiadu środowiskowego sądowego kuratora zawodowego w miejscu zamieszkania J. R. oraz dowodu z opinii biegłego sądowego z zakresu psychiatrii, stwierdził brak podstaw do ustanowienia kuratora dla uczestnika J. R. Wskazał, że kurator ustanowiony dla osoby niepełnosprawnej na podstawie art. 183 § 1 k.r.o., nie jest przedstawicielem ustawowym tej osoby, nie może zatem działać za nią w postępowaniu sądowym, lecz jego zadaniem jest udzielanie osobie niepełnosprawnej pomocy, gdy osoba ta jej potrzebuje do prowadzenia wszelkich spraw albo spraw określonego rodzaju lub do załatwienia poszczególnej sprawy, jeśli wymagają tego faktyczne ograniczenia wynikające z niepełnosprawności. Z tych przyczyn, ze względu na stan zdrowia J. R., ustanowienie kuratora, o którym mowa w art. 183 § 1 k.r.o. jest, w ocenie Sądu Rejonowego, niecelowe.

Rozpoznając apelację od tego orzeczenia wniesioną przez M. R., żonę J. R., w której domagała się ustanowienia kuratora dla jej męża do reprezentowania jego praw w toczących się postępowaniach sądowych, Sąd Okręgowy w S. powziął wątpliwość, czy w sprawie wszczętej przez sąd opiekuńczy z urzędu o ustanowienie kuratora dla osoby niepełnosprawnej do reprezentowania tej osoby w innej sprawie cywilnej, sąd opiekuńczy może bez wniosku ustanowić pełnomocnika z urzędu celem reprezentowania tej osoby w postępowaniu opiekuńczym prowadzonym na podstawie art. 183 § 1 k.r.o. W ocenie Sądu Okręgowego, stan osoby niepełnosprawnej, dla której ma zostać ustanowiony kurator, może uniemożliwić jej podjęcie obrony, co skłania do rozważenia sposobu zapewnienia tej osobie gwarancji procesowych w toku postępowania o ustanowienie kuratora na podstawie art. 183 k.r.o. Sąd wskazał, że kodeks postępowania cywilnego nie przewiduje – co do zasady – możliwości ustanowienia pełnomocnika z urzędu bez wniosku zainteresowanej strony (uczestnika) postępowania. Możliwość taką przewidują – w charakterze wyjątku – art. 560¹ k.p.c., w sprawach w przedmiocie ubezwłasnowolnienia oraz art. 48 ust. 1 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (tekst jedn. Dz. U. 2018, poz. 1878; dalej u.o.z.p.),

w sprawach uregulowanych w tej ustawie. Sąd Okręgowy zauważył jednak, że wyłączenie możliwości ustanowienia pełnomocnika z urzędu bez wniosku osoby niepełnosprawnej w celu jej reprezentowania w postępowaniu o ustanowienie kuratora, o którym mowa w art. 183 k.r.o., sprawia, że osoba ta jest pozbawiona przysługujących jej gwarancji procesowych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Ustanowiona w art. 390 § 1 k.p.c. instytucja pytań prawnych, jako odstępstwo od konstytucyjnej zasady niezawisłości orzecniczej sędziów, którzy w sprawowaniu swojego urzędu podlegają jedynie Konstytucji oraz ustawom (art. 178 ust. 1 Konstytucji RP), wymaga ścisłej wykładni, zatem merytoryczna, wiążąca pomoc prawna Sądu Najwyższego może nastąpić wyłącznie w sytuacji, w której występuje rzeczywista potrzeba wyjaśnienia poważnych wątpliwości jurydycznych o decydującym znaczeniu dla rozstrzygnięcia sprawy, pozostających w integralnym związku z tym rozstrzygnięciem (por. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 30 kwietnia 1999 r., III CZP 62/98, OSNC 1999, nr 10, poz. 166). Sąd Najwyższy zwracał przy tym wielokrotnie uwagę, że wątpliwości sądu powszechnego powinny być sformułowane i uzasadnione w sposób usprawiedliwiający wahania w wyborze konkretnego rozwiązania przedstawionego problemu spośród z kilku mogących znaleźć zastosowanie w sprawie. W orzecznictwie przyjęte jest ponadto, że sąd, który oczekuje wyjaśnienia występującego w sprawie zagadnienia prawnego, powinien nie tylko sprecyzować istotę powstałych wątpliwości przez wskazanie przyczyn powodujących, że nie wie jak zinterpretować określony przepis, lecz także przytoczyć argumenty potwierdzające ich istnienie w postaci alternatywnych możliwych rozstrzygnięć przedstawionego zagadnienia, a ponadto wskazać, która z możliwych i wskazanych interpretacji i z jakich względów jest w jego ocenie prawidłowa (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2005 r., III CZP 102/05, nie publ.). Przedstawiając zagadnienie prawne, sąd jest zobligowany szczegółowo wyjaśnić, na czym polegają jego wątpliwości i dlaczego uważa je za poważne, a także powinien wykazać, że wątpliwości te pozostają w związku przyczynowym z rozstrzygnięciem środka odwoławczego

(por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 7 czerwca 2001 r., III CZP 33/01, nie publ. i z dnia 30 maja 2003 r., III CZP 30/03, nie publ.).

Odnosząc powyższe uwagi do przedstawionego zagadnienia prawnego należy podnieść, że w uzasadnieniu postanowienia Sądu Okręgowego z dnia 25 stycznia 2019 r. nie wykazano istnienia tego rodzaju związku z rozstrzygnięciem apelacji, a zawarty w nim wywód ograniczył do wymienienia przepisów przewidujących możliwość ustanowienia dla strony (uczestnika postępowania) pełnomocnika z urzędu bez wniosku osoby zainteresowanej oraz stwierdzenia, że w razie nieustanowienia pełnomocnika procesowego, uczestnik J. R. nie będzie w należy sposób reprezentowany. Sąd Okręgowy nie przedstawił natomiast argumentów prawnych, które mogłyby uzasadniać zastosowanie określonych przepisów w drodze analogii bądź uzasadniać jej niedopuszczalność.

Z akt sprawy wynika, że uczestnik J. R. doznaje ograniczeń uniemożliwiających mu samodzielne działanie w postępowaniu sądowym, w tym ustanowienie pełnomocnika procesowego oraz osobiste podejmowanie czynności procesowych z przyczyn natury faktycznej, polegającej na ciężkiej chorobie neurologicznej powodującej, że nie jest on w stanie nawiązać logicznego kontaktu z otoczeniem oraz wyrazić swojej woli. W uzasadnieniu uchwały z dnia 26 lutego 2015 r., III CZP 102/14, (OSNC 2015, nr 12, poz. 139), Sąd Najwyższy wskazał, że w razie stwierdzenia braku zdolności postulacyjnej osoby fizycznej, sąd powinien podjąć wszelkie kroki zmierzające do ustanowienia przez tę stronę pełnomocnika procesowego, a w skrajnych wypadkach, w zależności od okoliczności konkretnego przypadku, zawiadomić prokuratora o celowości wstąpienia do sprawy lub złożenia wniosku o ubezwłasnowolnienie strony w celu udzielenia jej pomocy w prowadzeniu sprawy (por. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 1960 r. - zasada prawna - I CO 25/60, OSNCK 1961, nr 2, poz. 32, wyroki Sądu Najwyższego z dnia 16 lipca 1971 r., III CRN 187/71, "Informacja Prawnicza" 1971, nr 8-9, poz. 9, z dnia 20 października 1993 r., I CRN 129/93, nie publ., z dnia 23 września 1999 r., II UKN 131/99, OSNAPUS 2001, nr 3, poz. 77, postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 8 września 1966 r., I CR 269/66, "Biuletyn SN" 1967, nr 1, poz. 3, z dnia 26 sierpnia 1970 r., I CZ 84/70, z dnia 16 września 1999 r., II CKN 485/98, nie publ., z dnia 28 września 1999 r., II CKN 269/99, nie publ., z dnia

3 kwietnia 2008 r., II CSK 573/07, nie publ., z dnia 27 września 2012 r., III CSK 13/12, "Izba Cywilna" 2013, nr 10, s. 51, oraz z dnia 5 kwietnia 2013 r., III CSK 222/12, nie publ.).

W niniejszej sprawie, w postępowaniu opiekuńczym o ustanowienie kuratora na podstawie art. 183 § 1 k.r.o., Sąd doręczał J. R. pisma sądowe, zawiadomienia oraz odpisy orzeczeń, mimo że J. R. ze względu na stan psychiczny i umysłowy wywołany chorobą neurologiczną degenerującą mózg, był i jest pozbawiony możliwości bycia ich świadomym adresatem, podejmowania i wyrażania decyzji oraz uczestniczenia w tym postępowaniu. Zaniechanie przez sąd zawiadomienia prokuratora w celu wzięcia przez niego udziału w sprawie o ustanowienie kuratora dla osoby niepełnosprawnej w sytuacji, w której strona nie miała pełnomocnika procesowego, a nie była zdolna ze względu na swój stan zdrowia do uczestniczenia w postępowaniu, oznacza pozbawienie uczestnika J. R. możliwości obrony przysługujących mu praw i gwarancji procesowych; stanowi zatem o nieważności tego postępowania (art. 379 pkt 5 k.p.c.), którą Sąd drugiej instancji ma obowiązek uwzględnić z urzędu (art. 378 §1 *in fine* k.p.c.). Zagadnienie prawne może zostać skutecznie przedstawione Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia na podstawie art. 390 § 1 k.p.c. tylko w ramach ważnego postępowania, stąd należało odmówić podjęcia uchwały (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 lipca 2009 r., III CZP 19/09, OSNC-ZD 2010, nr 2, poz. 48). Niemniej jednak należy wskazać, że *de lege lata*, zasadą w postępowaniu cywilnym jest ustanawianie przez sąd pełnomocnika z urzędu na wniosek osoby zainteresowanej (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 1996 r., II UKN 7/96, OSNP 1997, nr 11, poz. 200 i postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 listopada 1967 r., III PRN 73/67, nie publ.). Dopuszczalność ustanowienia przez sąd z urzędu adwokata lub radcy prawnego bez wniosku osoby zainteresowanej, jest rozwiązaniem szczególnym, wynikającym z dążenia do zapewnienia gwarancji procesowych w postępowaniu, w którego wyniku może nastąpić daleko idąca ingerencja w sferę konstytucyjnie chronionych praw i wolności (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 marca 1999 r., II CKN 41/99, nie publ.).

Stosownie do art. 560¹ k.p.c., w sprawach o ubezwłasnowolnienie, o uchylenie oraz zmianę ubezwłasnowolnienia sąd może ustanowić dla osoby,

której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie lub dla osoby ubezwłasnowolnionej, adwokata lub radcę prawnego z urzędu, nawet bez jej wniosku, jeżeli osoba ta ze względu na stan zdrowia psychicznego nie jest zdolna do złożenia wniosku, a sąd uzna udział adwokata lub radcy prawnego w sprawie za potrzebny. Art. 48 ust. 1 u.o.z.p. przewiduje natomiast, że sąd ustanawia dla osoby, której postępowanie dotyczy bezpośrednio, adwokata lub radcę prawnego z urzędu, nawet bez jej wniosku, jeżeli osoba ta ze względu na stan zdrowia psychicznego nie jest zdolna do złożenia wniosku, a sąd uzna udział adwokata lub radcy prawnego w sprawie za potrzebny. Przytoczone regulacje, powiększające sferę aktywności procesowej sądu, odnoszą się do sytuacji, w której stan zdrowia psychicznego określonej osoby uniemożliwia jej złożenie - w sprawie dotyczącej jej ubezwłasnowolnienia lub w sprawach objętych ustawą o ochronie zdrowia psychicznego - wniosku o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego z urzędu, którego udział w sprawie jest niezbędny. Poza tymi dwiema sytuacjami ustawodawca nie przewidział możliwości ustanowienia przez sąd z urzędu adwokata lub radcy prawnego bez wniosku osoby zainteresowanej, także w postępowaniu, o którym mowa w art. 183 § 1 k.r.o., nawet gdy osoba niepełnosprawna, dla której zawodowy pełnomocnik miałby zostać ustanowiony, nie jest w stanie złożyć wniosku o przyznanie jej pełnomocnika z urzędu. W tych wypadkach, jak to już wyżej podkreślono, sąd powinien rozważyć zawiadomienie prokuratora, którego udział w sprawie będzie służył ochronie praw osoby niepełnosprawnej, której zdolność postulacyjna jest ze względów faktycznych ograniczona. Nie ma zatem uzasadnionych podstaw do przyjęcia, że występuje tu luka konstrukcyjna, wymagająca zastosowania któregoś z przytoczonych wyżej przepisów *per analogiam*. Za odstąpieniem od stosowania analogii z art. 560¹ k.p.c. i art. 48 u.o.z.p. przemawia także brak odpowiedniego podobieństwa między sprawami, w których przytoczone wyżej przepisy znajdują zastosowanie, a sprawą o ustanowienie kuratora dla osoby niepełnosprawnej, o którym mowa w art. 183 § 1 k.r.o.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazuje się, że ustanowienie kuratora dla osoby niepełnosprawnej jest usprawiedliwione w sytuacji, w której wiek, choroba, niepełnosprawność fizyczna lub umysłowa (nie uzasadniająca jednakże orzeczenia ubezwłasnowolnienia), uniemożliwia lub ogranicza określonej osobie

samodzielne prowadzenie jej spraw (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 grudnia 2016 r., III CZ 54/16, nie publ.). Ustanowienie kuratora jest jednakże celowe, gdy osoba niepełnosprawna jest w stanie porozumieć się z nim i współdziałać w wykonywaniu przez kuratora jego obowiązków i uprawnień, których zakres określa sąd opiekuńczy. Kurator nie jest bowiem przedstawicielem ustawowym osoby niepełnosprawnej, lecz pomocnikiem osoby posiadającej pełną zdolność do czynności prawnych w prowadzeniu spraw, których osoba ta nie jest w stanie załatwić ze względu na istniejące z powodu niepełnosprawności ograniczenia natury faktycznej (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 1995 r., III CRN 22/95, OSNC 1995, nr 9, poz. 134). Przedstawione rozważania prowadzi zatem do konkluzji, że w aktualnym stanie prawnym, w sprawie wszczętej na podstawie art. 600 § 2 k.p.c. o ustanowienie kuratora dla osoby niepełnosprawnej (art. 183 § 1 k.r.o.), sąd opiekuńczy nie może z urzędu ustanowić dla tej osoby fachowego pełnomocnika procesowego.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji (art. 390 § 1 k.p.c.).